

Листи Олександри Єфименко до Федора Вовка

Старков В.

Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.

Випуск 2. – Харків: Майдан, 1999. – С. 212-217.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт Східного інституту українознавства імені Ковальських.

Адреса редакції:

Східний інститут українознавства імені Ковальських («Схід/Захід»), ауд. 4-87,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 6,
Харків, 61077,
Україна.

E-mail: siu.kharkiv@gmail.com

Тел.: +38 057 705 26 30;
+38 096 1555 136

Веб-сайт: <http://keui.univer.kharkov.ua>

© Східний інститут українознавства імені Ковальських

© Автор статті

© Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва

© Ідея та створення електронного архіву часопису – А. М. Домановський

ЛИСТИ ОЛЕКСАНДРИ ЄФИМЕНКО ДО ФЕДОРА ВОВКА

Серед видатних українських вчених останньої чверті XIX — початку XX ст. одне з найбільш почесних місць належить Олександрі Яківні Єфименко (уродженій — Ставровській). Вона народилась у квітні 1848 р. в с. Варзуга Кольського повіту Архангельської губернії в родині дрібного державного службовця. У 1857—1863 рр. вчилась в Архангельській жіночій гімназії. 1870 р. вона побралась у Холмогорах із висланим з України на поселення Петром Савичем Єфименком, етнографом, істориком, дослідником звичаєвого права. В цей період О. Єфименко видала перший випуск «Сборника материалов об артелях России» (СПб., 1873) і підготувала до видання «Крестьянское землевладение на крайнем Севере» (1882—1883, журнал «Русская мысль»). 1873 р. О. Я. та П. С. Єфименки переїхали до Воронежу, 1874 р. — до Чернігова, а у 1879 р. — до Харкова. З переїздом на Україну О. Єфименко багато і плідно працювала на ниві української історії, глибоко вивчала історичні джерела. В той же час вона багато друкувалася в періодиці, видала два томи видання «Южная Русь: очерки, исследования и заметки» (СПб., 1905), а також «Историю украинского народа» (СПб., 1906; Вип. 1—2).

Новий етап у біографії О. Єфименко почався 1907 р., після переїзду до Петербургу на запрошення Вищих Бестужевських жіночих курсів, де вона до 1917 р. викладала історію України. В цей час Петро Савич вже тяжко хворів і помер 1908 р.

Наслідком активної науково-дослідницької діяльності Олександрі Єфименко були підручники з історії для народних училищ і середніх навчальних закладів, які виходили в різних варіантах у 1912—1914 рр. Визнанням видатних її заслуг на ниві історії стало присудження їй 1910 року Харківським університетом (за поданням Вищих Бестужевських курсів) вченого ступеня доктора історії.

Події революції та громадянської війни примусили О. Єфименко з дочкою Тетяною переїхати на Україну і оселитися на хуторі Любочка

Вовчанського повіту на Харківщині. Незважаючи на важкий час і літні роки, Олександра Яківна продовжувала працювати над удосконаленням своїх підручників з української історії. В ніч з 17 на 18 грудня 1918 р. О. Єфименко та її дочка Тетяна були по звирячому вбиті на своєму хуторі бандитами.

Листи Олександри Єфименко до Федора Вовка знаходяться в Науковому Архіві Інституту Археології (НАІА) НАН України (Фонд Ф. Вовка, №№ В/2315—В/2318). На жаль, на листах відсутні дати написання; не збереглися конверти відправлень. Проте листи В/2315—В/2317 впевнено можна віднести до петербурзького періоду життя О. Єфименко, тоді як лист В/2318 — до кінця 80-х рр. XIX ст. Листи подаються за нумерацією НАІА і друкуються вперше. Правопис виправлено згідно з сучасними нормами російської літературної мови. В кінці публікації вміщується коментар.

* * *

В/2315 **№ 1**

Глубокоуважаемый Федор Кондратьевич.

Еще просьба. Наверное, у Вас есть портрет Драгоманова¹. Мне бы хотелось поместить его вместе с Антоновичем² в той книжке³ кот[орую] издает Общ[ество] Полька [(?)], но фирма не знает, где взять портрет. Не одолжите-ли мне его на несколько дней — буде есть?

Всегда уважающая Вас А. Ефименко

В/2316 **№ 2**

Глубокоуважаемый Федор Кондратьевич.

Посылков [(?) у меня не был — тем большее спасибо Вам. Нужно ли мне представить на курсы⁵ какое-нибудь письменное заявление с своей стороны, и если нужно, то сообщите — как курсы титулуются официально. Две лекции по южнорусской истории⁶ — это хорошо. Но по отношению к обычному праву — не знаю, что сказать⁷. И хочется, и боюсь. Дело в том, что я очень отстала, не занимаясь предме-

том бог знает с каких пор, а книг у меня здесь совсем нет — все осталось в Харькове⁸. Успею ли я собрать литературу и освежить свои знания — не знаю и боюсь брать на себя какие-либо обязательства. Вот все, что могу пока сказать.

С искренним уважением А. Ефименко.

В/2317⁹ № 3

Глубокоуважаемый Федор Кондратьевич,

Если Вы будете выяснять с М. М.¹⁰ мое отношение к Вашему изданию (по истории землевладения), то необходимо иметь в виду такие пункты: 1) в каких хронологических пределах будет заключаться моя работа (до крестьянской реформы?¹¹ или как?) 2) Какой материальный объем [?] 3) Нет ли опасности нежелательного столкновения с Грушевским¹², который может внести в свою историю — историю землевладения, хотя бы и в кратком виде — и помимо повторения фактов, может случиться вполне неуместный конфликт в точках зрения.

Еще раз повторяю, глубокоуважаемый Федор Кондратьевич, что я совсем не считаю издательство связанным со мною только потому, что у меня была беседа на эту тему с Ковалевским. Я могу вполне удобно для себя устраниваться.

Ваша А. Ефименко.

В/2318¹² № 4

Лет 9—10 тому назад в журнале «Слово» была напечатана моя статья о братствах¹⁴. Тогда меня интересовали и побратимства: но чем я пользовалась тогда, в точности, за давностью времени, забыла. Вот что помню. Никаких больших работ, — ни собрания материалов, ни исследований — по этому вопросу, сколько мне известно, нет; приходилось по крупицам разыскивать в специальных изданиях. Есть кое-что в Сборнике народных юридических обычаев Арханг[ельской] губ[ернии] П. Ефименка¹⁵; затем в ст[атье] «Общественный быт и народные обычаи Казанской станицы[«] Тимошенкова¹⁶ (Труды Областного Войска Донского Стат[истического] Комит[ета]. Новочеркасск, 1874, 2). Относительно лопарей весь печатный материал со-

бран был мною в [«] Сборнике обычаев инородцев Арханг[ельской] губ[ернии]». Главным же моим источником служили две книги Богишича¹⁷: [«]Zbornik sadašnjih pravnih obicaja u juznih Slovena[«]]¹⁸ и его более ранняя книжка (заглавие забыла), представляющая тоже собрание обычаев, составленных им главн[ым] обр[азом] по печатным источникам¹⁹. Во всяком случае, можно сказать с уверенностью, что в русской литературе не существует ничего, что хоть отчасти приближалось бы по богатству и ценности материала относительно вопроса, к сборнику Богишича, да и сам обычай живет в народе лишь в таких отмирающих остатках, которые представляют лишь бледное отражение остатков его у южных славян.

А. Ефименко

НАІА НАН України. Ф. Ф. Вовка. № В/2315—В/2318.

Коментар:

1. Драгоманов Михайло (6.9.1841—20.7.1891), видатний український політико-громадський діяч, учений, публіцист.
2. Антонович Володимир (30.1.1834—21.3.1908), видатний український історик, археограф, професор історії в Київському університеті.
3. Очевидно, мається на увазі перевидання «Исторических песен малорусского народа», яке все ж таки не побачило світ.
4. Лист відноситься, скоріше за все, до найбільш раннього періоду перебування О. Єфименко у Петербурзі, відразу ж після її переїзду. Можливо, Ф. Вовк брав участь у запрошенні О. Єфименко до Петербургу.
5. Маються на увазі Вищі Бестужевські жіночі курси в Петербурзі.

6. Олександра Єфименко була визнаним знавцем історії України, автором «Истории украинского народа».

7. Основні праці О. Єфименко із звичаєвого права припадають на 70-ті—80-ті рр. XIX ст.

8. Обставини переїзду до Петербургу із Харкова не дали можливості перевезти бібліотеку подружжя Єфименків відразу ж.

9. Цей лист, скоріше за все, відноситься до 1909—1910 рр., коли формувався авторський колектив енциклопедичного видання «Украинский народ в его прошлом и настоящем». Врешті О. Єфименко подала до енциклопедії працю за підписом «Т. Єфименко». Обычное право украинского народа // Украинский народ... —Т. 2. —Пг., 1916. —С. 648—663.

10. Маться на увазі Максим Максимович Ковалевський (8.9.1851—5.4.1916), родом з Харківщини, видатний історик, правник, соціолог, етнограф, академік Петербурзької АН.

11. Мається на увазі селянська реформа 1861 р.

12. Грушевський Михайло Сергійович (29.9.1866—24.11.1934), видатний український історик, організатор науки, політичний діяч. Автор популярного нариса історії України в першому томі енциклопедії «Украинский народ в его прошлом и настоящем» (Пг., 1914).

13. Лист В/2318, очевидно, є відповіддю Ф. Вовку на його прохання надіслати відомості про побратимство в Україні. Оскільки Ф. Вовк видав свою працю «Братання на Україні» у французькому журналі «Meluzine» 1891 р. (Т. Volkov. La fraternization en Ukraine // Meluzine. —Paris, 1891. —Т.5. —№ 3. —Р.193-203; № 4. —Р4), а згадувана у листі стаття О. Єфименко про братства була надрукована 1880 року, то лист можна віднести на кінець 80-х рр. XIX ст.

14. Єфименко Ал. Южно-русские братства (Историко-этнографический очерк) // Слово. —1880. —№ 9. —С. 181—210; № 10. —С. 31—62; № 11. —С. 67—103.

15. СПб., 1869.

16. Тимощенко І. В. — краєзнавець, етнограф. Його праці, присвячені культурі та побуту населення Донської округи, друкувались на сторінках місцевих видань починаючи з 70-х рр. XIX ст. і до

кінця 900-х рр. У «Збірнику Обласного Війська Донського Статистичного Комітету» (Вип. 8. —Новочеркаськ, 1908. —С. 55—140) вміщено його чотири статті про окремі станиці Донської округи.

17. Богишич (Bogišić) Балгазар (7.12.1834—24.4.1908), хорватський етнограф та громадський діяч. Професор Одеського університету (1869—1870). Міністр юстиції Чорногорії (1893—1899). Автор праць про звичаєве право, сімейний, задержний та общинний побут південних слов'ян. Послідовник історичної школи права.

18. Zagreb, 1874.

19. Мається на увазі праця Б. Богишича «Pravni obicaji u slovena» (Zagreb, 1867).